

Становище

за дисертационния труд на Ева Николаева Пацовска-Иванова на тема „Мотивът за Одисей и неговите трансформации: мит и наратив в немската следвоенна литература“

Професионално направление 2.1. Филология (немска литература), Катедра Германистика, ФКНФ, Софийски университет Св. Климент Охридски

Ева Николаева Пацовска-Иванова е докторант в Катедра Германистика, зачислена със заповед № РД20-339/06.02.2015. Дисертационният труд е обсъден на разширено заседание на Катедрата и е насрочен към защита. Всички процедурни изисквания са спазени.

Темата на научната разработка е изключително интересна: как в годините след Втората световна война, в една несравнима с нищо подобно кризисната ситуация, литературата като практика, но и като институция е в състояние да се върне към своите големи митопоетически сюжети, при това към сюжет, който сякаш е предназначен за описване на тъкмо тази ситуация на криза по завръщането/напускането (достатъчно е да помислим само за мястото на мита за Одисей в „Диалектика на Просвещението“). Докторантката е подхождала напълно релевантно към проблема, като е изследвала забележително количество внимателно подбрана вторична литература, преосмислила е начина, по който се възприемат произведенията на следвоенната литература в немскоезичното пространство, както и необходимите теоретични разработки в областта на наратологията, и е разработила напълно самостоятелна концепция и научна постройка за своя труд.

В основата на подхода на Ева Пацовска е разположен опитът сред противоречивите качества на Одисей да се проследи развитието на фигурата му като разказвач, да се намери характерния праг на „проговаряне“, да се опише спецификата на гласа му. В този план фигурата на героя от гръцката митология се явява далеч не само като активатор на възлов митологичен мотив, нито пък единствено като рецептивна проекция в хода на модернистичната преработка на мита, а доминантно като ключ за водене на повествованието, като сбор от стратегии за структуриране на разказа. Така Одисей в концепцията на тази дисертация се явява в паралелните си роли на разказвач и обект на разкази, докато същевременно във фоновите основания на тази фигура е налице дълбока идентичностна криза.

Дисертацията се състои от седем глави, като на четирите конкретни произведения, върху които се фокусира работата, са посветени главите от четвърта до седма.

Първа глава разгръща представяне на широко ветрило от изследвания по темата. Тя няма обичайния характер на теоретическо встъпление, доколкото веднага

навлиза в същността на проблема и предава специфичната му принадлежаща среда от съседни проблематични ниши: тук са реферирани широкообхватната студия на Уилям Станфорд от 1954 г., есето на Валтер Йенс за Одисей от книгата му „Mythen der Dichter“ (1993), много точно избрано заради едновременното присъствие на Йенс в работата като литературен историк и като белетрист. Отбелязано е значението на един емблематичен сборник, съставен от Готхарт Фукс: „Lange Irrfahrt – große Heimkehr“. Докладите в него уплътняват връзки в рецептивната история на фигурата на Одисей между патристиката, Средновековието, Данте, английската литература, модерността до Левинас, Адорно и Хоркхаймер, Блох и т. н.

В прегледа на разработките, посветени непосредствено на рецепцията на фигурата на Одисей в литературата на XX век, прави впечатление колко плътно са представени различни времеви отсечки във възприемането на мотива. Така например статията на Теодор Циолковски от 1962 г., която разполага своя фокус тъкмо върху разглеждания от дисертацията топос, носи известен литературнокритически нюанс на съвременната преценка, докато статията на Гюнтер Хенцшел от 2003 г. – използваща отчасти същите примери, има характер на обширна систематизация. Подобна дистанция може да се проследи и в представените три студии.

Като теоретична може да се определи втората глава от дисертацията на Ева Пацовска. Тук са набелязани основните наратологични основания на работата, напомнени са възможностите на мита като универсална познавателна категория, щрихиран е и ходът на самото проучване с отбелязване на следите от неговите допускания. Ако класическият епос, който е разказвал за делата на Одисей, предпоставя наличието на валиден за всички възприематели смислов хоризонт, който гарантира за инстанцията на „абсолютна истина“, съвременните Одисееви проекции неминуемо представят света от хоризонта на опита на единичния човек: непълен, несигурен, дори хаотичен.

За широтата в разбирането на митичното, с което дисертацията работи, е показателно включването на представите на Фридрих Шлегел за възприемането на митологичното („Rede über die Mythologie“). Важно е наистина да се отбележи, че търсенето на мита няма за цел „отмяна на законите на разума“. Самото „красиво лутане на фантазията“ („Die schöne Verwirrung der Fantasie“, с. 36) не е насочено срещу разума, а има роля за това да преподреди разума и с това да преодолее противоречията, които разцепват модерния свят, като разделят обект и субект, индивид и род, крайно и безкрайно, и – макар непряко – разумно и фантазно. За новото начало – мислено през призмата на митологичното, това надмогване на разцеплението е от особено значение.

По такъв начин е отчетена и перспективата, която предполага, че в немскоезичния контекст митичното представлява романтически продукт, който в

своето историческо развитие преминава през Вагнеровата (а – паралелно с това – и тази на Ницше) представа за тотално произведение на изкуството.

Трета глава е посветена на литературната ситуация в Германия след 1945 г., като при това е описана една цялостната нагласа на възприемане на митологичното. Тази перспектива включва и преосмисляне на литературното наследство от времето на националсоциализма, както и набеязване на панорамна картина на литературния живот с неговата инфраструктура, с формирането на литературни кръгове, издания (например списанието „Der Ruf“), с възникването на дискусии, с очертаването на отношенията между поколенията. Тук отново прави отлично впечатление трудно постижимото съчетание между широтата на погледа и лаконичността, с която са въведени фундаментални проблеми и произведения. Наред с известните следвоенни произведения на Алфред Дьоблин, Томас Ман и Херман Брох, за които е говорено и писано много, разработката на Ева Пацовска с основание обръща внимание и по-малко популярни явления, например на романа на Елизабет Лангесер „Незаличимият печат“ („Das unauslöschliche Siegel“, 1946) или особено любопитния първоличен разказ на Алфред Андерш „Черешите на свободата“ (1952), жанрово пояснен като „Bericht“.

Тези три много внимателно и прецизно разгърнати глави предоставят добра възможност на дисертантката за конкретната ѝ работа с четирите избрани текста: разказа „Одисей и свинете или досадата от цивилизацията“ на **Лион Фойхтвангер** (1947) и романите „Шестата песен“ на **Ернст Шнабел** (1956), „Завещанието на Одисей“ на **Валтер Йенс** (1957) и „Некия. Разказът на един оцелял“ на **Ханс Ерих Носак** (1947). Своеобразието и ценността на подхода в работата се открива още в решението как да бъдат подредени четирите произведения, по какъв начин да бъдат изявени протичащите между тях „сюжети“. – Изследователското пътешествие започва неслучайно от разказа на Фойхтвангер – притчата за героите, които предпочитат да останат свине, припомнена от вече стария Одисей, у когото вече няма тяга към усвояването на нови неща. Тук равностметката на героя преминава в сравнението на поне два разказа: „подходящия“ официален разказ, който обобщената поетическа институция поддържа, и „действителния“, който бива преценен като неподходящ. Яснотата на наративната сглобка и съответното кристализиране на идеята в ясно послание задават изходната точка на последователните анализи.

Романът на Ернст Шнабел „Шестата песен“ пренася фокуса на наблюдение към самия процес на рефлексия, към медийната обвивка на разказването – към матрицата на песента или към значещото присъствие на радиото в подзаглавието („роман за радиото“). По такъв начин въпросите за смисъла на завръщането към себе си са повдигнати през експлицитните наблюдения върху поетическия изказ на споделения художествен опит. В петата глава, посветена на „Шестата песен“ на Шнабел, анализът е проведен със съзнание за автопоетическата природа на този фокус, например с обръщане на внимание на фигурата на твърде слабия, но

с усет към конюнктурата поет Демодок или чрез отпращащата към Омир алюзия с късогледството на призивания млад поет, който неизменно следва Одисей. Усилената рефлексия спрямо самото разказване е разпозната и при посочване на ролята на историите, интегрирани към основната сюжетна линия. Средоточаването на разказването в романа на Шнабел тъкмо върху маркираните с медийно присъствие места се допълва от интерпретацията на фигурата на Кирка като изкусен кукловод, който разиграва свои пиеси в рамките на „голямата“ пиеса. Цялата тази медийна пренаситеност води към постепенно изграждане на разколебаната идентичност на новия Одисей, към отслабване на неговата вътрешна мотивация за продължаването на пътя.

С очертаването на мястото на романа на Валтер Йенс „Завещанието на Одисей“ дисертационната разработка очертава нова степен на отдалечаване както от познатото в мита, така и от очакваните форми за споделяне на разказ. Тук цялостната мотивировка на „вземане на думата“ е подчинена на интенцията за необходимост от нанасяне на корекции в познатото. Вместо устния разказ се появява мемоарно писмо, което наред с необходимите корекции настоява и на еднозначния апел към следващите поколения. В „Завещанието на Одисей“ отказът от героичното е особено отчетлив и категоричен: като се отказва да се бори за трона си и жертва собствените си интереси в името на мира, Одисей съзнателно излиза от играта, която го прави Одисей. Одисей съзнателно напуска идентичността си. Дисертантката Ева Пацовска е интерпретирала този парадокс с изключителна прецизност. Романът на Валтер Йенс е важен за нейния труд не просто като материал, а като концептуален възел: тук дистанцията между Одисей като герой на разкази и като разказвач е особено ефективна, изострена в желанието за „слизане от историята“.

Последен в редицата е поставен анализът на романа „Некия. Разказ на един оцелял“ на Ханс Ерих Носак. Това произведение е проектирано от дисертацията като максимално отдалечаващо се от Одисеевия сюжет. В известен смисъл то изобщо не показва режим на съотнасяне към сюжетните елементи на мита, а единствено отдава символна почит към дългите му сенки, като преминава от перспективата на „ностос“-а (завръщането) към „некия“-та (проникването в отвъдното). Романът на Носак извежда на преден план образа на един опустял град – некрополис. Неговото внимание се движи по следите на преминаване. Повествователното сцепление търси следите на сънищата, които генерират разкази, започващи отвъд различаването между действително, въображаемо и хипнотично. Наред с дистанцирането от преките проекции на мита за Одисей тук са въведени силуетите на други митологични генератори – на първо място митът за Орест, изведен обаче също така без преки аналогии. В съответствие с начина на постигане на внушенията и начините на разказване в „Некия“ са по-усложнени, с отчитане на множество междинни равнища между действително и недействително, с пластичното изграждане на тъканта на възприятие, която съновидението изгражда.

Приноси на дисертацията

- Разработката на Ева Пацовска представлява комплексно изследване на присъствието на мотива за Одисей в следвоенната немскоезична литература. Дисертацията има приносен характер както за описанието на цялостния културноисторически контекст на литературата от това време, така и за разполагането на търсения мотив в този контекст. Наред с това особено ценен е общият културологичен поглед, с който авторката подхожда към анализа на избраните произведения.
- Дисертацията има приносен характер за изясняване на разнопосочните отношения между разказ и идентичност.
- Разгледаните в дисертацията произведения не са достатъчно популярни. За днешния български читател те, може да се каже, са напълно непознати. С последователния им прочит Ева Пацовска открива тяхната взаимно обуславяща се симптоматика. Значимостта на тези произведения проблясва именно благодарение на връзките, които авторката прави в работата си.
- Дисертацията на Ева Пацовска може да се посочи като отличен пример за практическо приложение на наратологичните схеми. При това от съществено значение е най-напред разпознаването на проблема като наратологичен (съотнасянето между Одисей като герой, продуцент и посредник на разкази), допълнено след това от прилагането на ефективен аналитичен подход, който отчита разказвачески гласове и гледни точки, и достигането до съществени изводи за смисловите трансформации. Впрочем характерна ценност представляват също междинните изводи, които допълнително спомагат за доброто структуриране на работата. Не на последно място приносен характер имат нагледните схеми, с които в приложение към работата са илюстрирани повествователните равнища и перспективи.
- Въз основа на комплексния подход на разработката към митичното се проследяват възможностите за това отделни белетристични произведения, отговарящи на определени условия, да могат да бъдат разглеждани като автономен вариант на мита. Това е смела и интересна теза, защитена от плътните паралелни прочити на митичното и литературното в изследването.

В заключение: Дисертационният труд на Ева Николаева Пацовска-Иванова има несъмнен приносен характер както за германистиката, така и изобщо за литературната наука. Затова убедено предлагам на уважаемото научно жури да присъди на авторката образователната и научна степен доктор и гласувам „за“.

2 януари 2020 г.

доц. д-р Борис Минков